

V.O.B.o.W.

nr. 105
februari 2020

België-Belgique
P.B.
8800 Roeselare 1
BC 6675
P 409155

WEST-VLAAMSE ARCHEOKRANT

West-Vlaamse Archeokrant: Driemaandelijks tijdschrift, jaargang 28,
afgiftekantoor Roeselare, Uitgever: V.O.B.o.W. vzw & WAR

Ondernemingsnummer: 414135857

Maatschappelijke zetel: Bergeikenstraat 48, 8800 Roeselare
Verantwoordelijke uitgever en verzending: Jozef Goderis
Bergeikenstraat 48, 8800 Roeselare (Rumbeke), 051/22.27.20

WEST-VLAAMSE ARCHEOKRANT

nr. 105
februari 2020

COLOFON

Redactie: Jozef Goderis, Hendrik Hameeuw
Adres: Bergeikenstraat 48, 8800, Roeselare - Rumbeke, 051/22.27.20

Werkten mee aan dit nummer: Johan Buyse, Roland Frits Coghe, Jozef Goderis, Hendrik Hameeuw, Willem Hantson Jos Vanackere

Vormgeving: Hendrik Hameeuw, Jozef Goderis.
Foto's en illustraties: Jozef Goderis, Hendrik Hameeuw, Maria Pype, Willem Hantson, Jorgen Huyghe

V.O.B.o.W.-lidmaatschap 2020: wordt betaald op rekening BE 22 4669 1679 9147 (BIC KREDBEBB) van V.O.B.o.W.-vzw. Vaste leden betalen € 26. Gewone leden € 21. De vier Archeokranten per jaar zijn ook voor niet-leden beschikbaar voor €12. Zij verschijnen in februari, mei, augustus en november.

Inleveringsdatum bijdrage eerstvolgende nummer: vóór 15 april 2020.

Verzendingsdienst West-Vlaamse Archeokrant:
Jozef Goderis, Bergeikenstraat 48, 8800 Roeselare. 051/22.27.20 jozef.goderis@skynet.be

Copyright 2020, West-Vlaamse Archeokrant - Jozef Goderis en Jos Vanackere

Overname is toegelaten mits verwijzing naar onze uitgaven. Elke auteur is verantwoordelijk voor de inhoud van zijn bijdrage. Voor gehele of gedeeltelijke overname is voorafgaande toestemming van de auteur vereist.

V.O.B.o.W. vzw is aangesloten bij Herita: krachtenbundeling Erfgoed Vlaanderen, Het Forum voor Erfgoedverenigingen en Open Monumentendag Vlaanderen

www.vobow.be

INHOUD

Voorwoord	5
Op zoek naar “l’homme de Roulers” <i>J. Goderis & W. Hantson</i>	6
Pijpelogie in de Verwerijstraat te Roeselare <i>J. Goderis</i>	10
Jaarverslag V.O.B.o.W. 2019 <i>J. Goderis & H. Hammeuw</i>	17
Archeo in de Pers	28
Archeo te Kijk	35
Tijdschriften	39
Boekbesprekingen	41
Hernieuwing van het Lidgeld 2020	44
Activiteitenkalender V.O.B.o.W. voorjaar 2020	45

PIJPELOGIE IN DE VERWERIJSTRAAT TE ROESELARE

Jozef Goderis¹

In 1986-87 werden bij verbouwingswerken bij C. Sercu (winkel Sleepy) door V.O.B.o.W. en WAR een aantal sleuven aangelegd, deels in de tuin en deels in de winkel. Een behoorlijke collectie met fragmenten van kleipijpen kwam hierbij te voorschijn. Deze proefsleuven lagen in de onmiddellijke omgeving van de Mandel en de Verwersbrug.

Verwerijstraat en St. Michielskerk anno 1911

Selectie pijpenkoppen Roeselare Verwerijstraat 1987.
Herkenbaar op de foto: v.l.n.r. hielmerk IDW,
"snoeckebeckpijp", ketelmerk TD.

Lettermerken

Pijpenkop met hielmerk IDW.

- dubbelconische ketel, geglaasd, wit gebakken, ongerookt, filt-radering
- hoogte 4cm, diameter ketelopening 2,5cm, maximale breedte van de kop: 2,1cm
- hielmerk lettermerk IDW in een cirkeltje met parelrand

¹ Alle foto's van pijpen in dit artikel werden gemaakt door Jozef Goderis.

- twee identieke exemplaren gevonden in de Verwerijstraat
- herkomst Gouda
- **IDW** hielmerk van nog onbekende pijpenmaker uit de periode (1685/1690 – 1695/1700) of van Joost Witsius (1628 -1670) of zijn weduwe Belichen Everts (tot 1674)
- gelijkaardige IDW hielmerken op pijpen werden eveneens aangetroffen bij opgravingen in Roeselare op de Grote Markt in 1979, in het Klein Seminarie in 1979 en in 't Keerhof nabij de Sint Michielskerk in 2003-2004.

Pijpenkop met hielmerk gekroonde **EB** met vermoedelijk bijbehorende steelfragmenten met lelie in ruit.

- gevonden op de zijkant van de sleuf op 24.04.1987 tussen 65cm en 89cm diep onder de tegelvloer van het pakhuis in de Verwerijstraat.
- geglaasd, wit gebakken, opening van de steel: 3mm, gebroken pijpenkop waardoor afmetingen moeilijk afleesbaar, maximale breedte van de kop 2,2cm
- herkomst Gouda
- datering en pijpenmaker Gouda (1672-1724) Adriaan van der Cruis, Jacobus de Vriend, en Adriaan van der Cruis de jonge. (Duco 2003, 155: nr.418)

twee ovaalvormige pijpen hielmerk **WS** imitatie Gouds wapen

- Pijpenkop met hielmerk gekroonde **WS**
- geglaasde pijpenkop, ovoïde of ovaalvormig, wit gebakken, (zwaar) gerookt
- hielmerk: lettermerk gekroonde **WS** in cirkeltje,

- bijmerk links op de hiel een imitatie Gouds wapen
- datering in de periode 1750-1820
- is Belgisch product, onbekende maker
- pijpenmakers: meerdere namen komen in aanmerking. (Duco 2003: 167: 605)

Pijpenkop met hielmerk JB of cijfermerk 15

- geglaasd, wit gebakken, ongerookt,
- hoogte 4cm, diameter ketelopening 2cm, maximale breedte van de kop: 2cm
- lettermerk JB of cijfermerk 15
- herkomst: wellicht geen Gouds product
- pijpenmaker?

Pijpenkop met ketelmerk TD

- geglaasde pijpenkop, wit gebakken, licht gerookt.
- ketel bovenaan gebroken, daardoor mogelijk ovale vorm moeilijk te bepalen
- hoogte 4,5cm, diameter ketelopening: 2,5cm, maximale breedte van de kop: 2cm
- dit TD-merk op de ketel werd ruim gebruikt in Nederland, Duitsland, Engeland, Frankrijk

en Vlaanderen (Poperinge, Roeselare en Vlamertinge)
- datering: uit de periode 1780-1820.

Figuurmerken

Pijpenkop met hielmerk een **aker/eikel** en misschien zelfs een slordig afgedrukte **druiventros**

- geglaasd, radering bovenaan de ketel, ongerookt, kop voor de helft gebroken
- hoogte 3,7cm, diameter ketelopening 2cm, maximale breedte van de kop: 1,8cm
- herkomst van deze pijp is onbekend

Pijpenkop met hielmerk **slang**

- geglaasd, radering bovenaan de ketel, ongerookt, kop bovenaan gebroken
- een wat later trechtervormig model of vroeg ovale vorm
- hoogte:3,8cm, diameter ketelopening 2cm, maximale breedte van de ketel: 2cm
- herkomst: Gouda
- mogelijke datering: in de periode 1720-1750 (Duco 2003, 131: 102 en Van der Lingen 2018a)

Pijpenkop met ketelmerk **burg** (2 exemplaren gevonden)

- ovaalvormig model met punthiel
- geglaasd, lichtjes gerookt,
- hoogte 4cm, diameter ketelopening 2cm, maximale breedte van de ketel: 2,2cm
- herkomst Gouda
- datering circa 1730-1770, in die periode zijn er verschillende namen van pijpenmakers bekend (Duco 2003, 146: 304)

“Snoeckebeck-pijp”

Pijpenkop met hielmerk *schaar*?

- deze pijp toont rond de ketelbasis een opengesperde vissenbek en op de steel een decoratie van schubben.
- bovenaan een beetje gerookt, geen hielmerk
- bovenkant van de ketel is beschadigd.
- datering vroege (?) 19de eeuw (Duco 2003: 105: nrs.555 t/m 557 en Van der Lingen 2018b)

Alleen de onderkant van de kop en hielmerk zijn bewaard.

Collectie versierde steelfragmenten

Figurale pijp: zijaanzicht links, vooraanzicht, zijaanzicht rechts

Christophe Sercu, de eigenaar van de site door ons opgegraven, vond deze pijp en had graag dit stukje behouden. Ik heb het contact met deze persoon in loop van tijd verloren en zo ontbreken nadere gegevens van grootte enz. In 1987 kon ik toen gelukkig nog bovenstaande foto's maken.

Het betreft mogelijk de afbeelding van Robert Baden Powell (Londen 22.02.1857 – Nueri Kenia, 08.01.1941), stichter van de Scouts jeugdbeweging.

Besluiten

- Alle stukken zijn wit gebakken en dateerbaar in de 17de tot 19de eeuw.
- De collectie bestaat uit 55 pijpfragmenten waaronder 20 koppen en ongeveer 25 steelfragmenten.
- Een groot deel van de opgegraven stukken in de Verwerijstraat te Roeselare verwijst naar de herkomst in Gouda.

De lezer van dit artikel zal zich wellicht afvragen waarom deze fragmenten voor een deel verwijzen naar Gouda. Wij zoeken naar een mogelijk antwoord:

Overzicht door R. Stam, voorzitter PKN, van de pijpenmakers die tussen 1810 en 1864 in de fabriek van L. Eras (Den Bosch) hebben gewerkt. Deze fabriek werd opgericht in 1810.

EGELIE Johannes o in Den Bosch
01.11.1816; SWART Gerardus o in Den
Bosch 02.10.1816

Deze jonge lui waren aanvankelijk werkzaam in de fabriek van Eras. Beiden zijn aangekomen in Roeselare op 16 8ber 1839, 23 jaren en vestigden zich in de Verwerijstraat bij Mw. Mierrey. Jan Egelie en Gerard Swart zijn dan wellicht gaandeweg uit Den Bosch vertrokken en aangekomen in Roeselare.

Ze staan ook beiden vermeld als "pypmaeker" in het boek 1839 inkomsten van het stadsarchief van Roeselare.

In de fabriek van L. Eras in Den Bosch met 12 arbeiders en 20 jongens en meisjes is dit aantal arbeiders terug gelopen door de lage lonen (13 à 14 stuivers per dag). De teruggang van het personeel met 16 man zou te wijten zijn aan de opheffing in 1811 van de tollinie die aanvankelijk een levendig handelsverkeer met het noorden beperkte.

In 1969/70 werd door een aantal verzamelaars een pijpenstort gevonden in de nabijheid van de fabriek van Eras in Den

Bosch. Uit de vondsten blijkt dat Eras inderdaad Goudse merken heeft gezet. Wat niet in dank werd afgenomen door de Goudse pijpenmakersgilde.

Hebben beide jongelui – pijpenmakers Egelie en Swart, pijpen met Goudse merken meegebracht naar Roeselare? Hebben we zo dergelijke pijpfragmenten gevonden in ons onderzoek in de bodem van de Verwerijstraat te Roeselare?

In de onmiddellijke omgeving van de Mandel en de Verwersbrug dienen we ook de herberg “Het Stroomken” (1986) te situeren. Na de W.O.I werd de Verwerijstraat wat verbreed door de aankoop van de grondvesten van verwoeste gebouwen, waaronder een deel

van de herberg “Het Stroomken”, gedeeltelijk oorspronkelijk gebouwd over de overwelfde Mandel. (Dr. Désiré Denys 1952: nr 3251).

Hebben de bezoekers van de herberg “Het Stroomken” onze gevonden pijpfragmenten daar achter gelaten?

In de verzameling pijpfragmenten uit de Verwerijstraat stel ik vast dat er weinig of geen elementen te vinden zijn van lokale makelij. Hoewel blijkt uit mijn onderzoek in het stadsarchief Roeselare (1984-1985) dat in de periode 1815 t/m 1900, 86 families van pijpenmakers actief bezig waren in de regio Roeselare. Elders in de stad vonden we daarentegen wel meermaals producten van lokale pijpenmakers.

Bibliografie Pijpelogie Verwerijstraat Roeselare

- Barbieux J., Gabriel M., i.s.m. Verbrugge V., Debs L., Deloffre V., Jacques A., Roumegoux Y. 2006: *Nom d' une pipe*. Tabac et pipes en terre Frandre Hainaut, Éditions Musée d' Histoire de Tourcoing.
- Caro J. 2004: *La pipe en terre. Wallonie – Bruxelles – Flandre identification et datation*, Uitgave: Ministère de la Communauté Française de la Belgique, Brussel.
- Denys D. 1952: Toponymie van Roeselare, Uitgave N.V. Bank van Roeselare met steun van het Stadsbestuur.
- Duco D.H. 1987: *De Nederlandse kleipijp*, Handboek voor dateren en determineren, Uitgave: Pijpenkabinet Leiden.
- Duco D.H. 2003: *Merken en merkenrecht van de pijpenmakers in Gouda*, Stichting Pijpenkabinet Amsterdam.
- Duco D.H. 2004: *Century of Change. The European clay pipe, its final flourish and ultimate fall*, Uitgave Pijpenkabinet Amsterdam.
- Fraikin J. 1978: *La fabrication de la pipe en terre*, Liège: Éditions du Musée de la vie Wallonne, Service Éducatif, Cours des mineurs.
- Goderis J. 2010: *Oudste kleipijpen uit de 17de eeuw, gevonden in Roeselare*, in: West-Vlaamse Archeokrant 67, 123-128.
- Goderis J. 2019: *Joost Witsius (IW) i.p.v. Joris Wright*, in: *Erfgoed Roeselare* 8/1, 62.
- Mordant R. 1999: *La pipe en terre d' Ardenne et ses marques*, Uitgave: Magermans S.A.
- Tymstra F. Van Der Meulen J. 1988: *De kleipijp als bodemvondst*, Pijpelogische Kring Nederland P.K.N.
- Van der Lingen B. 2018a: *Ketelmerk de slang*, in: PKN Jaarboek 2018, 73.
- Van der Lingen B. 2018b: *“Snoeckebec” pijp*, in: PKN Jaarboek 2018, 11-12.
- Jaarboeken PKN van 2013 t/m 2018.

Hartelijk dank aan de heer Bert Van der Lingen, PK Nederland voor de bemerkingen bij het nalezen van de tekst van dit artikel en voor de scherpere dateringen van deze kleipijp-fragmenten. Ik hoop in de toekomst nog een bijdrage te kunnen leveren over het ander aardewerk, aangetroffen in de Verwerijstraat: lokaal aardewerk, steengoed, majolica enz...